

O. Skyba

LANGUAGE OF SCIENTIFIC COMMUNICATIONS IN THE INFORMATION SOCIETY: SOCIAL AND PHILOSOPHICAL ASPECT

Introduction. At the beginning of the third millennium, information and communication technologies are transforming the language of scientific communications. **The aim and tasks.** With the emergence of new forms of scientific communication, it is important to study how information and communication systems impact the modern language of scientific communication. This includes identifying both positive and negative consequences that may arise from their use. **Research methods** are general and special scientific methods and approaches to investigate the peculiarities of the language of scientific communication systems in the information society. **Research results.** The process of scientific knowledge is to some extent determined by new forms of scientific communication. However, one should not ignore the changes that took place in the language of communications during their cultural and historical development and changes in the organization and functioning of research institutions. Communication in science is a complex whole system, the various components of which (formal, informal, etc.) are so closely related to each other that any attempt to study one or several of them, without taking into account the rest, is not a priori adequate. The level of linguistic culture of scientists and specialists in relevant fields has a significant impact on the formation of scientific texts and the effectiveness of the communication process. **Discussion.** The importance of scientific communication as an integral element of the process of scientific knowledge began to be realized relatively recently. The study of existing communication mechanisms of cognitive and educational processes, methods, and means of information and communication systems is impossible without taking into account the social and cultural-historical context of the communication process and the language of communication. In today's society, those who are proficient in navigating the virtual world and communicating through social networks have the potential for effective information exchange. However, this proficiency also exposes them to conflicts that may arise due to a lack of proper linguistic culture. **Conclusions.** Scientists working in different geographically distant scientific institutions had the opportunity to exchange intermediate research results and work together to solve the problem. However, the active use of the Internet by scientists in their professional activities has a negative impact on changing the language of scientific communications. This includes the decline of speech culture, the harmful effect on the human psyche, copyright infringement, etc.

Keywords: *information society, knowledge society, scientific communications, scientific language, information and communication systems, virtual space, scientific cognition.*

УДК 101 (091):16/168 (045)

Т.Д. Суходуб

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКА АРГУМЕНТАЦІЯ У СУЧАСНОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Центр гуманітарної освіти Національної Академії наук України
ORCID: 0000-0002-7801-8126

Анотація. У статті досліджується історико-філософський процес та сучасний філософський дискурс у контексті проблеми аргументації. Обґрунтовується позиція, що історико-філософська аргументація, на відміну від традиційної, логіко-гносеологічної, форми, спирається на символічне розуміння культури. Зроблено висновок: сучасний філософський дискурс використовує у якості «доводів» категоріальну та символічну «мову» культури певної епохи, світогляд людини, ментальність та стилістику її мислення, міфопоетичні, художні, релігійні та ін. образи, топологічну рефлексію тощо.

Ключові слова: історія філософії, сучасний філософський процес, аргументація, діалог, дискурс.

Вступ

Науково-пізнавальна діяльність є неможливою поза аргументації (лат. argumentation) – певного мисленнєвого процесу доведення якоїсь позиції, наведення на її користь конкретних аргументів заради утвердження або спростування тих чи інших думок, наукових положень, концептуальних підходів тощо. Як філософська проблема аргументування, передусім, розроблялось у межах логічного знання – на сьогодні вже навіть навчальну літературу не уявити без частини, присвяченої доведенням, спростуванням, тобто логічній теорії аргументації. Звісно, що логіка як наука розвивається. Отже, міркування, що складають предмет логіки, залежно від появи нових її напрямків, таких, наприклад, як математична логіка, модальна, деонтична, логіка людської взаємодії тощо, буде змінювати логічний аналіз дискурсу (від лат. discursus – міркування, розмисли), отже, і аргументацію як певний спосіб інтелектуальної діяльності стосовно логіки сучасного наукового пізнання, інтерсуб'єктивного змісту знання, епістемологічної проблеми незнання чи аналізу нормативності соціальних дій та ін. І це є закономірним, адже логіка не застигла у своєму поступі.

При цьому хотілось би підкреслити, що не втрачають своєї актуальності й традиційні для логіки питання теорії аргументації (процедури чи логічні операції доведення, спростування, їхні види, правила, аналіз логічних помилок, формулювань питань, проблем тощо). Адже поза такого аргументу, як «логічний довід» (а саме цей сенс і має латинський термін «argumentum»), будь-який дискурс демонструє, по суті, відсутність послідовності у викладі певного змісту, породжує значну долю сумніву щодо істинності зроблених висновків тощо. Зрозуміло, що наука на будь-якому етапі свого розвитку, орієнтуючись на теорію як найдосконалішу форму наукового пізнання, потребує, передусім, знання логічних способів процесу аргументації (Конверський 2007, 233-246). Звідси – розвинення логічної теорії аргументації складає досі актуальне завдання. Але, будучи складовою частиною будь-якого процесу доведення, аргумент як його підстава передбачає як логічний, так і власне науково-теоретичний виміри. Так, у якості аргументів можуть виступати факти, визначення, судження, вже доведені і перевірені на істинність положення, відкриті закони, аксіоми (прийняті у конкретних науках), а також джерела, що у певних дисциплінах, наприклад, у гуманітаристиці, складають інтерес та

можуть служити підставами для доведення думки, такі, зокрема, як архівні, літописні, археологічні матеріали, мемуарна, історична чи філософська література, архітектурні пам'ятники, пам'ятки народної культури, листування та ін.

Окрему ланку серед наукових дисциплін складають філософські знання, у тому числі й така їхня складова, як історія філософії, що, передусім, несе собою, своїм інтелектуальним змістом, аргументацію стосовно й сучасних філософських ідей. Звісно, зв'язок філософії зі своєю історією складає у певний спосіб традиційну проблему, але таку, що не втрачає своєї актуальності на кожному історичному етапі філософського розвитку.

Мета дослідження

Мета даної статті – окреслити особливості сучасного філософського дискурсу в аспекті застосування в ньому історико-філософської аргументації, тим самим виявити зв'язок з минулим досвідом мислення, попередніми типами філософування, особливо стосовно проблем, що зберігають свою актуальність і у сучасній філософії.

Методологія дослідження

Методологією дослідження обрано герменевтичну феноменологію «тут-буття» (*Daseins*), становлення якої відбулось через гайдеггерівське переосмислення феноменології Е. Гуссерля як певного стилю наукового дослідження. Йдеться про те, що процес розуміння має свій віток не стільки у самосвідомості, скільки у онтології, отже, має рухатись від феноменології самосвідомості до феноменології буття. Звідси – можливість філософські мислити, якщо інтерпретувати думку як певну справу – «справу мислення», передбачає, за Гайдеггером, «захопленість» думки «буттям», думка «дає буттю слово», тобто «думка діє, оскільки мислить», а «істина буття» знаходить себе у слові (див.: Heidegger 1947, 53-54). Така позиція розглядає думку дією не тому, що вона нібито ззовні «прикладається до життя», а тому, що мислення дає буттю певне слово і тим самим діє. Враховуючи ж специфіку історико-філософського знання, предметом якого є розвиток філософії як феномену світової культури, доцільною буде в аналізі орієнтація й на компаративний метод, що дозволить виявити загальне та особливе у світовому історичному та регіональному розвитку філософії.

Результати

Означена методологічна позиція є принциповою для філософського пізнання, адже філософія та історія філософії, як її складова, містять в собі як суто науково-теоретичний (дисциплінарний) вимір, зорієнтований на поняттєво-категоріальний устрій викладення змісту філософських міркувань, концептуальні підходи до розуміння духовно-культурних підстав певних епох, філософських напрямків, учень тощо, так і вимір «практичний» – досвід соціально-історичного та індивідуально-особистісного життя людства і людини, в основі яких – «буттєва історія», якщо сказати словами М. Гайдеггера. А поза останньої неможлива й «справа думки» – чим, власне, й займається філософія. У цьому аспекті цілком слушно зауважує

Б. Вальденфельс, коли підкреслює, що М. Гайдеггер у «Листі про гуманізм» «...торує собі дорогу мислення, що походить від буття як “просвітку”, який забезпечує простір для появи та показу, від буття як “події”, що відкриває одні і закриває інші простори для гри мислення. Для цього мислення ... гуссерлівська феноменологія стає ремінесценцією або ж завданням, що постійно змінюється» (Вальденфельс 2002, 49). Як можна логічно припустити, йдеться про змінювану можливість мислення, що залежить від онтологічних змін.

Отже, зважаючи на означені раніше виміри пізнання і методологічного розмислу – «теоретичний» і «практичний», мисленнєвий і дієвий, самосвідомості і буття, не можна не підкреслити, що вони спрацьовують в особливий спосіб при поясненні процесу філософування. Логіко-гносеологічні способи міркування, які складають процес доведення істинності певних концептуальних підходів чи положень, орієнтуються на такі аргументи, як уже доведені ідеї та положення, що набувають ідеальних форм суджень, визначень, висловлювань, висновків, учень, загалом міркувань, філософською мовою. Загалом же вони становлять накопичений в історії пласт культури – культури філософського мислення, який, звісно, виступає для сучасної філософії в якості такого всезагального «аргументу» як історія філософії.

Звідси - історію філософії варто тлумачити як метаісторичний спосіб філософування, для якого є характерним впровадження різнопредметного історичного досвіду минулого людського буття у контекст сучасності. З цим, на наш погляд, пов'язано й те, що в гносеологічному аспекті історія філософії (як наукова дисципліна), насамперед, орієнтована на з'ясування специфіки історико-філософського процесу, смислових контекстів розвитку філософії в певному «місці» і «часі», на аналіз творчості конкретних мислителів, що належать до певної історичної доби і залишаються сучасними в духовно-культурному сенсі для наступних поколінь.

Але той чи інший «аргумент» як підстава безпосереднього процесу доведення певних ідей, принципів, концептуальних положень, учень тощо у філософії має ту особливість, що є не тільки і не стільки певними судженнями, умовиводами (хоча, зрозуміло, що без цього будь-який науковий дискурс є неможливим), скільки віддзеркалює категоріальну «мову» культури епохи, складає певний тип раціональності (модерної, неklasичної чи комунікативної), формує світогляд людини, ментальність та стилістику її мислення за певної історичної доби. Інакше кажучи, історія філософії відкриває людині смисли її буття, е тією «всесвітньою» традицією, яка пов'язує людей між собою, незалежно від того, в яке історичне століття чи у якому регіоні людина народилась і відбулась як особистість – філософські розмисли будуть їй близькими, адже вони, передусім, спрямовані на головну людську ознаку – людяність. Саме тому П. Рікер, розуміючи історію як «сектор інтерсуб'єктивності», наголошує на особливому «статусі» філософії, яка не може собі дозволити навіть мізерну безвідповідальність стосовно долі людини, як можна зрозуміти розмисли філософа. Так, він пише наступне: «... що ж до розрізнення між доброю і

поганою об'єктивністю історії, то відповідальність за це, певно, має взяти на себе філософська рефлексія, бо саме рефлексія знову й знову переконує нас, що об'єктом історії є не що інше, як людський суб'єкт» (Рікер 2001, 49).

А ось зміст історико-філософського процесу, як і сучасного філософського дискурсу, філософ пов'язує з діалогом, спілкуванням особистісного порядку, у якому стікаються одна з одною різні персональні позиції, причому як минулої історії, так і сучасної. Справа у тому, що філософ, хоча і висловлюється, як підкреслює П. Рікер, «від власної особи», але завжди тримає у просторі своєї самосвідомості й інші особистості, у способі мислення і світобаченні яких він зацікавлений. Ймовірно, саме тому П. Рікер називає себе самого «місцем конфлікту» і вважає, що «множина інтерпретацій», як і «конфлікт інтерпретацій» – це є достоїнство, а не недолік процесів пізнання та розуміння. Заради того, щоб усвідомити сутність інтерпретації, й варто створювати діалог, за думкою мислителя, з якомога ширшим колом учасників. Це є, власне, одне з істотних герменевтичних завдань філософського процесу й, відповідно, історії філософії.

Діалог, отже, має постати «подією», передусім, подією мислення, філософування. Як пояснює це філософ, «...ситуація співбесіди має цінність події лише у тому зв'язку, що автори висловлювання визначили через акт мовлення свій досвід про світ, свій погляд на світ, які хтось інший собою замінити не може» (Рікер 2000, 63). Сам П. Рікер так і вчиняв у своїх розмислах. Його співбесідниками були як філософи минулих епох (Платон, Аристотель, Августин, Декарт, Спіноза, Кант, Гегель, Ніцше та ін.), так і мислителя XX ст. (А. Бергсон, М. Гайдеггер, Е. Муньє, З. Фрейд та ін.). Розглядаючи ж історію філософії як «дисципліну філософську», у визначенні її специфіки П. Рікер незмінно підкреслював її транссторичність, так як історія філософії «...первісно передбачає живе філософське опитування в теперішньому часі, але тільки переміщуючись у часі й просторі та в інші проблематики, живий філософ долає свою власну вузькість і починає універсалізувати запитання, які він ставить» (Рікер 2001, 65).

Отже, для сучасного філософування загалом минула історико-філософська спадщина виступає в якості основоположного «доводу», що слугує підставою осмислення світоглядно-філософських проблем й нині. Аналіз конкретних текстів сучасних філософів лише підтверджує, що філософія як специфічна система знань спирається на такий універсальний спосіб доведення думки, як історія філософії, що розгортається у дискурсі XX–XXI ст. як аналіз досвіду мислення і досвіду буття певних, історично відтворюваних, типів людини, які стають на певних соціокультурних етапах суб'єктами філософування. Але інтерес до них не зникає, бо цей досвід органічно є властивим і сучасним культурам, хоча не завжди це можна побачити безпосередньо, явно. Ось чому відкрити його, показати знання історії філософії (загальних тенденцій розвитку, а також і національно-культурних особливостей) постає необхідною умовою сучасного філософського процесу. Звідси – цілком не випадково, міркуючи над

проблемою зв'язку сучасного філософського дискурсу з минулими традиціями, Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі підкреслювати у своїй знаменитій роботі «Що таке філософія?» (Deleuze & Guattari 1991), що у філософській думки є не лише свої основні напрямки, своя історія становлення та розвитку, а й своя географія, своя міра орієнтації на конкретну «висоту» абстрактно-всезагального виміру життя в теперішньому, але й у минулому. При цьому наголошувалось, що, по суті, кожна філософська школа вносить щось своє у філософський шлях пізнання, виявляючи якийсь певний аспект загального людського досвіду буття. Тому надто важливим є не просто міркувати над «вічними» філософськими питаннями людського буття, але й виявляти, показувати «ситуацію питання», його «момент», а також «обставини», «пейзажі та персонажі», «невідомі величини» та «умови» філософських запитувань.

Звісно, що означена особливість філософських міркувань, їхнє культурно-історичне підґрунтя у певний спосіб позначаються й на процесі філософської аргументації. Остання, що є, власне, процесом наведення тих чи інших аргументів, виходить за межі традиційно наукових способів, і може спиратися у висновках як на основні форми мислення (поняття, судження, умовиводи), так і на образи (художньо-мистецькі, міфо-поетичні, релігійні), естетичні переживання людиною світу в собі, на своєрідну топологічну рефлексію, що має місце у сучасній філософії, коли аналіз «місць» присутності людини дозволяє зрозуміти смисли її буття, особливості світоглядної картини, традиційних культур набуття знань, народження ідей, становлення біографій і навіть духовних витоків конкретних життєвих долі.

І, можливо, це відбувається, передусім, тому, що філософія більше, ніж будь-яке інше знання, зважає на семіотичне розуміння культури. Культура розуміється як таке поліфункціональне ціле, в якому філософія, мистецтво, релігія, міф, навіть уявлення про природу, розвиваються за законами історичної пам'яті. Звідси є будь-яке, навіть мізерне, забуття історії позначається на сучасному стані як інституту науки загалом, так і конкретних систем правознавства, релігієзнавства чи мистецтвознавчих студій тощо. Інакше висловлюючись, поза історичного соціокультурного виміру людського буття неможливим є розвинений стан сучасного пізнання, у тому числі й філософського. Ось чому таке велике значення потужні філософські уми завжди надавали історії філософії. Якщо на межі узагальнити певні позиції (від Аристотеля, Діогена Лаєрського й до Гегеля, Фейєрбаха і далі до Гайдеггера, Ясперса, Рікера), то принциповим стосовно розвитку філософії може бути наступне положення: філософія має «єдиний» спосіб доведення своєї істинності, єдиний універсальний «аргумент» на користь доцільності власного існування, духовної потреби в ній – історію філософії.

Ось чому, численні тексти сучасних філософів, хіба що за рідкісним винятком, не обходяться без історико-філософського екскурсу, навіть якщо йдеться про «постмодернізм» як сучасний інтелектуальний рух, який філософські міркування як такі розуміє саме кризь у специфічний спосіб витлумачений зміст терміну

«дискурс». Останній визначається просто як сукупність висловлювань або «виголошена сфера» (М. Фуко), як мовленнєві практики, що виходять за межі науки, мають ігровий характер, можуть між собою конфліктувати і т.п. Тим не менше, коли є потреба у змістовному обґрунтуванні тих чи інших позицій у філософії як дискурсивному мисленні, не обходиться без історико-філософських аргументів. Так, наприклад, Ж. Дерріда, працюючи над виробленням «стратегії деконструкції» як сучасного методу філософування та утвердження певного стилю мислення, який запобігав би будь-яким явищам уніфікації, знеособлення, репресивності, який міг би виявляти випадковість, непослідовність чи недоцільність певних філософських аргументів, проаналізував у тексті «Політика дружби» відомі парадоксальні висловлювання двох видатних філософів – Аристотеля і Ніцше. В останніх своїх словах, звернених до учнів, перший стверджував: «О, друзі мої! – Немає друга». Через багато століть після цього даний парадокс, по суті, піддав деконструкції, як показує Дерріда, Ніцше, виголосивши: «О, вороги! Нема ворогів». Тим самим сучасний мислитель, скориставшись історико-філософською аргументацією, показав, як може вибудовуватися дискурс, в якому діє метод деконструкції, зорієнтований на протиставлення певних філософських аргументів. Так, смислове «перевертання» аристотелівської фрази, по суті, виявило можливість інакших філософських текстів, ствердження іншого їхнього сенсу, отже, й опертя у висновках на принципово інакші аргументи.

Отже, враховуючи висловлене, у підсумку підкреслимо, що процес філософської аргументації передбачає найрізноманітніші інтерпретації історичного філософського процесу, що загалом й складає засадниче для справи філософування й розуміння сучасного людського буття завдання.

Обговорення

До теми аргументації у філософії автор вже звертався, зважаючи на такий «довід» стосовно висунення та затвердження певних філософських ідей у міркуваннях мислителя, як листування. Йшлося, зокрема, про епістолярну спадщину Г. С. Сковороди (Суходуб 2022), аналіз якої послужив підставою для узагальнень стосовно антропологічного учення філософа, ідей пізнання та самопізнання та ін. Опертя саме на текст листів, звернених до близького товариства, учнів та послідовників мислителя, дозволило більш виразно довести відстоюваний Сковородою принцип єдності освіти і виховання, представити діалоговий вимір його філософських міркувань, націленість на іншого як принцип не тільки пізнання, але й індивідуально-особистісного досвіду буття.

В аспекті подальшого аналізу змісту процесу аргументації, як він відбувався у філософській традиції та розгортається у сучасному науковому і філософському знанні та пізнанні, звернемо увагу на наступні дослідження.

Пріоритетними темами сучасного філософування є розгляд концептів та теорій діалогу та дискурсу, завдяки яким, власне, і розгортається процес

доведення певних філософських позицій у міркуваннях сучасних філософів. З огляду на це, відзначимо одну з перших робіт українських учених, у якій піднімаються ці питання, зокрема, в аспекті актуалізації проблеми соціальної взаємодії, концептуальне вирішення якої є можливим на шляху побудови та аналізу існуючих логічних теорій діалогу та дискурсу. Так, виходячи з позиції про недостатність тлумачення діалогу лише як зв'язної послідовності повідомлень або мовних актів, автор обґрунтовує положення, згідно з яким «...діалог та дискурс – це комунікативні феномени, що складаються з деяких сукупностей висловлювань, що породжують текст, і таких когнітивних компонентів, як знання, думки, цілі тощо» (Навроцький 2001, 17).

Слушним є і міркування стосовно логіко-когнітивної моделі дискурсу, зорієнтованої на «внутрішні» світи комунікантів, адже саме такий підхід може продуктивним чином спрацьовувати у дискурсі самих різних наук, які все більше враховують інтерсуб'єктивну компоненту знання. Що стосується історико-філософського процесу, то для нього з часів Сократа характерною була націленість на іншого як співбесідника, у діалозі з яким тільки і могла відкриватися істина. Не можна не звернути увагу й на ідею дослідника щодо «необхідності моделювати динаміку дискурсу», передусім через те, що змінюється контекст «висловлювання пропозицій, який включає в себе мовця та слухачів разом з їхніми настановами та пресуппозиціями, місце та час висловлювань» (Навроцький 2001, 23). Науковець обстоює думку, що саме контекст дискурсу передусім детермінує результати інтерпретацій, а змінений контекст може «впливати на настанови учасників дискурсу», змінювати їхні твердження. Робиться висновок, що загалом інтерпретація має бути «більш чутливою до змін контекстів». Означені положення, безумовно, методологічно спрацьовують і у філософському дискурсі, що є значимим для нашого дослідження.

Вихідним положенням ще одного дослідження дискурсу у контексті проблеми аргументації є проблемна гносеологічна ситуація, пов'язана з порушенням при розумінні наукового дискурсу задекларованої у літературі єдності «лінгвістичних і екстралінгвістичних факторів» і тлумачення його лише у вимірі мовно-комунікативному. Звідси випливає негативне явище: «...по-перше, з рефлексії щезає зв'язок дискурсу з мисленням, який фіксує одне зі значень слова «discursus» (лат.) – «міркування», «розмисел», а по-друге – втрачається зв'язок дискурсу із суб'єктом власне мислення, тобто значно звужується його когнітивний вимір» (Іщенко 2019, 186). В цьому відношенні цілком погоджуємося з автором, який зафіксував небезпечну для розвитку сучасного наукового пізнання перешкоду. Його вихідна теза зайвий раз доводить безумовну важливість вже усталеного на сьогодні розуміння дискурсу, передусім, як мовленнєвої комунікації, як ланцюга мовних практик, що саме по собі є значущим феноменом у розумінні людини та її життєвого світу, але недостатнім через свою неповноту. До висловленого можна було б додати хіба що те, що

людина як мисляча сутність та суб'єкт власної діяльності (причому будь-якої) формується і проявляє себе у найрізноманітніших дискурсивних практиках – від пізнання, системи взаємовідносин з іншими й до смисложиттєвих пошуків.

В обґрунтуванні доцільності більш широкого за логічним змістом тлумачення дискурсу автор активно звертається до історії філософії, яка безперечно слугує йому доцільним, з огляду на поставлену проблему, способом аргументації. Так, звертається увага на такі аспекти історичного поступу філософії, яких неможливо позбутися і при сучасному тлумаченні специфіки філософських міркувань, які в цілому здебільше позначаються нині через поняття «дискурсу». Йдеться, наприклад, про тяжіння античної та середньовічної філософської думки до розуміння дискурсу у вимірі розсудкового пізнання, пов'язаного з чуттєвим досвідом людини та її тілесністю, що так чи інакше виказує єдність дискурсу і життя, співвідповідність систем знання та ментальності. Автор також доводить стосовно новочасної філософії, у якій виникає (йдеться про Декарта) «дискурс» як поняття, розуміння його саме як міркування, але такого, що є невід'ємним від «живого суб'єкта», який є «носієм» і «продуцентом» дискурсу. Як зауважує дослідник, «... discours тут рухається в площині досліду/досвіду життя, відповідно мовно його структуруючи та артикуючи в описі та поясненні» (Іщенко 2019, 187). Отже, підсумовуючи авторські розмісли, можна зробити висновок, що процес аргументації складає, безумовно, «комунікативний акт», який, по-перше, має ментально-когнітивний вимір, а, по-друге, є «сферою переконання Іншого в певних думках, істинах, віруваннях, нормах і цінностях». Крім цього, підкреслюється, що аргументація в історії пізнання поставала як «форма» доведення в логіко-гносеологічному сенсі, отже, являла собою систему суджень, умовиводів, тобто була способом і формою організації знання.

Висновки

Для філософії конче важливим був і буде історичний вимір стосовно розуміння становлення і розвитку філософського знання. Адже «історія філософії» для філософії – не лише і не тільки історія, що має виключно культурологічне значення, а умова й сучасного філософського дискурсу, підстава для концептуалізацій, вироблення підходів стосовно розв'язання й нинішніх проблем буття людини й людства. Отже, «запитування про нашу історичність» (П. Рікер) – не пусте питання, а передумова філософських пошуків сучасних мислителів. Філософія, отже, має незмінний спосіб доведення своїх істин – це її історія, у якій набувся досвід життя людини у світі проблем, отже, і досвід проблемного філософського мислення. Тобто у філософському знанні саме історія філософії виконувала і виконує роль традиційної форми аргументації.

Дійсно, в історико-філософських міркуваннях здійснюється вибір подальшого соціокультурного поступу людства, тобто «вічні» філософські питання, начебто характерні для минулого, на кожному історичному етапі розгортаються у актуальніші теми

філософських міркувань. Зважаючи ж на різнопредметність розміслів у філософському поступі, філософія може характеризуватись як «метаісторичний» дискурс, у якому відбувається співвимірність, відповідність, певна сумісність теперішнього історичного часу з минулими часовими модусами. Ось чому серед особливостей сучасного філософського дискурсу однією з засадних називається культура діалогового філософського мислення (К.-О. Апель, М. Гайдеггер, Ж. Дельоз, П. Рікер та ін.).

В історії наукового пізнання аргументація поставала традиційним способом творення знання, формою в логіко-гносеологічному сенсі доведення істинності знань, отже, виявляла себе через створену «суб'єктом пізнання» певну систему визначень, суджень, висновків, концептуальних положень тощо. Сучасна інтерпретація аргументації у дискурсі, безумовно, не заперечуючи традиції, робить акцент на доцільності пояснення дискурсу як «комунікативного» соціокультурного феномену, що, звісно, позначається на змісті аргументів. Отже, особливе значення у пізнавальному процесі приділяється аналізу ментальності людини, її вірувань, біографічних фактів, «внутрішніх світів» комунікантів дискурсу та його контекстів тощо.

Філософська аргументація, як вона відбувалась в історико-філософському процесі, традиційно виходить за межі власне логічної своєї форми (хоча і зберігає її як основу міркувань) і спирається загалом на символічне розуміння культури. Це дозволяє виробити своє «коло» філософської аргументації, що містить у собі аргументи, які постають і як певні соціокультурні явища, такі, як спогади, щоденники, епістолярна спадщина, а також учення, традиції, школи, ідейні спрямування, концептуальні підходи до вирішення філософських питань тощо.

Список літератури

1. Deleuze G., Guattari F. Qu'est-ce que la philosophie? Paris: Les Éditions de Minuit, 1991. 206 p.
2. Heidegger M. Platons Lehre von der Wahrheit. Mit einem Brief über den Humanismus. Bern, 1947. S. 53-119.
3. Вальденфельс Б. Вступ до феноменології; пер. з нім. К.: «Альтерпрес». 2002. 176 с.
4. Іщенко Ю. А. Аргументація в науковому дискурсі. Філософські основи наукових досліджень. К.: Інтерсервіс. 2019. С. 186-195.
5. Конверський А. Є. Логіка традиційна та сучасна: підручник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2007. 440 с.
6. Навроцький В. В. Логічні теорії діалогу і дискурсу: когнітивний підхід. Філософська думка. Український науково-теоретичний часопис. 2001. № 3. С. 17-28.
7. Рікер П. Історія та істина: пер. з фр. В.І. Шовкун. К.: КМ Academia: Пульсари. 2001. 396 с.
8. Рікер П. Сам як інший: пер. з фр. К.: Дух і Літера, 2000. 458 с.
9. Суходуб Т. Д. Листування як філософський жанр: аналіз у контексті життєтворчості Г. С. Сковороди. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. 2022. № 2 (36). С. 67–74. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.36.16974>

References

1. Deleuze, Gilles, and Félix Guattari. 1991. Qu'est-ce que la philosophie? [What is Philosophy?]. Paris: Les Éditions de Minuit.
2. Heidegger, Martin. 1947. Platons Lehre von der Wahrheit. Mit einem Brief über den "Humanismus" [Plato's Doctrine of Truth. Letter on Humanism], 53–119. Bern: Francke AG.
3. Valdenfels, Bernhard. 2002. Vstup do fenomenologiyi [Introduction to phenomenology]. Kyiv: "Alterpres".

4. Ishenko, Yurii. 2019. "Argumentaciya v naukovomu diskursi" ["Argumentation in scientific discourse"]. *Filosofski osnovi naukovih doslidzhen, Philosophical foundations of scientific research* 186–195. Kyiv: Interservis.
5. Konverskij, Anatolii. 2007. *Logika tradicijna ta suchasna* [Traditional and modern logic]. Kyiv: Vidavnicno-poligrafichnij centr "Kiyivskij universitet".
6. Navrockij, Volodymyr. 2001. "Logichni teoriyi dialogu i diskursu: kognitivnij pidhid" ["Logical theories of dialogue and discourse: a cognitive approach"]. *Filosofska dumka, Ukrayinskij naukovotoretychnij chasopis, Philosophical thought. Ukrainian scientific and theoretical journal* 3: 17–28.
7. Riker, Pol. 2001. *Istoriya ta istina* [History and Truth]. Kyiv: KM Academia: Pulsari.
8. Riker, Pol. 2000. *Sam yak inshij* [Oneself as another]. Kyiv: Duh i Litera.
9. Suhodub, Tetiana. 2022. "Listuvannya yak filozofskij zhanr: analiz u konteksti zhittjetvorchosti G.S. Skovorodi" ["Correspondence as a philosophical genre: analysis in the context of the life and work of H.S. Skovoroda"]. *Visnik Nacionalnogo aviacijnogo universitetu. Seriya: Filozofiya. Kulturologiya, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy, Culturology* 2 (36):67–74. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.36.16974>

T. Sukhodub

HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL ARGUMENTATION IN MODERN PHILOSOPHICAL DISCOURSE

Introduction. The article examines the historical and philosophical process and modern philosophical discourse in the context of the problem of argumentation. **The aim** of the research is to show the features of modern philosophical discourse, identifying the connection with the experience of human thinking and existence. **Research methodology.** is hermeneutic phenomenology according to which the process of understanding is focused on both self-awareness and being. **Research results.** The argument as the basis for proving ideas, principles, conceptual positions, teachings, etc. in philosophy has its specifics. The peculiarity of historical and philosophical argumentation is that scientific discourse uses as "arguments" the categorical "language" of the culture of a certain era, a person's worldview, the mentality and style of his thinking. This means that the process of philosophical argumentation goes beyond the boundaries of traditionally scientific, rational methods of proof and relies in particular on artistic, mythopoetic, religious images, aesthetic experiences, topological reflection, etc. **Discussion.** The problem of argumentation is considered in a polemical discourse with Y. Ishchenko and V. Navrockij. Both researchers interpret "discourse" as a "communicative phenomenon". The ideas of constructing a logical and cognitive model of discourse, focused on the "inner worlds" of communicants, the connection of discourse not only with language but also with thinking, the subject of thinking, the idea of the "unity" of discourse and life were of particular scientific interest. **Conclusions.** In the history of knowledge, argumentation was a "form" of proof in the logical and gnoseological sense, i.e. it was a system of judgments, inferences, and a way of organizing knowledge. The modern interpretation of argumentation considers it as a "communicative act" in which important meaning is a person's mentality, person's beliefs, biography, traditional forms of acquiring knowledge, etc. Philosophical argumentation goes beyond the boundaries of logical form relying on a symbolic understanding of culture.

Keywords: *history of philosophy, modern philosophical process, argumentation, dialogue, discourse.*

УДК 141.4:005.44(045)

I.B. Шавріна

РЕЛІГІЙНА СВІДОМІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0001-8533-6256

Анотація. Стаття присвячена дослідженню філософських основ глобалізації, взаємовпливам глобалізації й релігії, місцю релігійного фактору в сучасних глобалізаційних процесах. Окремо виділяється поняття «релігійна свідомість», яке не є постійною величиною. В добу глобалізації й відбуваються певні зміни в релігійних смислах, що впливає на свідомість сучасних вірян, їхнє ставлення до сфери сакрального і профанного. Звертається увага на спроби створення так званої «єдиної релігії», які призводять до фактичного знищення ціннісних орієнтацій людини. Саме релігійна свідомість впливала і впливає на формування ціннісних орієнтирів, світогляд, збереження традицій, виховання й освіти. Головним висновком є те, що проблема толерантності повинна реалізуватися на основі принципу гуманізму, свободи совісті, відмови різних релігій на їхню пріоритетність, ставлення до кожної релігії як до культурної цінності, до культурного феномену. Зміни у релігійній свідомості можливі тільки на основі діалогу, який і дозволить підійти до вирішення багатьох проблем сучасного світу.

Ключові слова: людина, свідомість, релігія, глобалізація, сакральне, профанне, світ, традиції, церква, переживання, соціум, соціальні інституції.

Вступ

Сьогоднішній світ розвивається настільки швидко, що мало хто з найвидатніших умів сучасності здатен цілком надати характеристику всім тим процесам, що відбуваються кожної хвилини, і які, безумовно, впливають на людину, її душу і дух. Нинішньому мінливому світові характерним є знецінення духовних ідеалів, розмивання духовних орієнтирів, що, у свою чергу, веде до «загубленості людини», яка щоразу вдається до нових пошуків духовних і душевних цінностей. Ми перебуваємо у досить складній ситуації – з одного боку, соціально-економічна криза, що стосується всіх шарів суспільства, а з іншого, – криза духовна, яка розпочалася ще в ХХ столітті. Усі цивілізаційні

досягнення роблять людину майже богом – для неї можливо все. Але чи готове людство і, що ще більш важливо, кожний індивід окремо взяти на себе відповідальність за свої можливості й чи готовий він духовно до всіх цих глобальних змін, чи дасть він усьому цьому раду і чи використає на благо усі свої здобутки? Це проблема, яка є особливо актуальною для сьогодення. Релігія була, є і залишається однією з найскладніших форм суспільної свідомості. Релігія виникає одночасно з появою людини і поступово, у зв'язку з суспільними трансформаціями, послідовно проходить етапи політеїзму, генотеїзму та монотеїзму. Релігія є відносно стабільним і достатньо консервативним утворенням, на відміну від релігійної свідомості як такої. Релігія, як і всі соціальні